

Družbeni sloji in kriminaliteta

Janez Pečar*

V naši sociologiji so že pred leti ugotavljali, da se nekako sramežljivo, če ne celo boječe lotevamo vprašanj družbenih stratifikacij in da je zlasti med njimi ekonomska stratifikacija deležna prav malo pozornosti. Ker pa je človekov materialni položaj zelo pomemben, potem se morajo manj premožni sloji nujno razlikovati od bolj premožnih, ne le po tej okoliščini, marveč tudi duhovno, kulturno, ideološko, psihično in še kako drugače.¹ Čeprav je bilo medtem opravljenih nekaj poskusov razvrščanja ljudi v naši družbi po posameznih slojih, ni čisto enotnih pogledov na družbeno razslojenost in s tem tudi ne dokončnih. Toda ključno, kar iz tega izhaja, pa je, **da gre tudi v socializmu za družbeno neenakost**, ki pa razumljivo ni tolikšna kot v nesocialističnih družbah.

To nezanimanje ali nenaključno zavračanje razmišljanja o neenakosti ni samo naš primer. To se dogaja povsod, kjer je zmagal socializem. Kajti v teh družbah se je morala marksistična misel spopasti z dejanskostjo ter ni več mogla obstajati samo kot teoretični model.²

Še dosti slabše pa je z vprašanjem v kakšnem odnosu (če sploh) je družbena stratifikacija s kriminalom in sploh z odklonskostjo. Pa ne le to. Sprašujemo se lahko, kakšen je sploh pomen kriminala v socializmu, v kakšnih razmerjih sta si družbena stratifikacija in družbena dezorganizacija, koliko razredna diferenciacija vpliva na odklonskost vedenja, kakšne so pri nas vrednote posameznih slojev ali skupin sorodnih slojev, s čim in sploh s katerimi vrednotami se posamezni sloji lahko identificirajo? To je toliko bolj pomembno, ker se nekateri marksistično naravnani kriminologi na Zahodu zaradi zatiranja (če ne celo odprave) kriminala še vedno zavzeto potegujejo za spremembo njihove družbenopolitične ureditve, hkrati pa imamo v vseh socialističnih družbah še vedno dosti kaznivih dejanj. Še več. **Socialistine družbe ustvarjajo svoje specifične razmere, v katerih nastaja tudi takšna kriminaliteta**, za katero v kapitalizmu sploh ni pogojev. Spremembe politične ureditve, četudi revolucionarne, same po sebi ne prinašajo izboljšanja glede kriminalitete in sploh odklonskosti. In če so prenekateri z odtujenostjo razlagali kriminal v kapitalizmu, potem lahko ugotavljamo, da tudi **socializem ni brez**

pojavnost alienacije. Nasprotno, ustvarja svoje lastne pogoje za njen obstoj in razraščanje.

V tujem kriminološko naravnem pisanju je vendarle najti nekaj piscev, ki se ukvarjajo s kriminalom v povezavi z družbeno slojevitostjo in razredno diferenciacijo. Toda marsikateri pisec ne razločuje razreda od slojev v marksističnem smislu, zato so prenekateri trditve neuporabne, čeravno marsikateri med njimi sprejema Marxovo spoznanje, da »način proizvodnje materialnega življenja določa splošni značaj družbenih, političnih in duhovnih procesov življenja«. ³ V poskusih določiti zvezo med pojavoma so vendarle prišli do nekaterih ugotovitev in tudi teorij, klasifikacij vrednot in pričakovanj, ki izhajajo iz družbenega položaja posameznika in v razmerjih z drugim utegnejo vsebovati motiviranost za kriminaliteto. Pri tem so zlasti v zahodnih družbah prišli do trditve, da sta si razred (sloj) in kriminal v obratnem razmerju, kar bi pomenilo nekako tole: »Višji ko je sloj, manj je v njem kriminala in v nižjem sloju je kdo, prej utegne postati kriminalen.« Nekatera empirična raziskovanja so to potrdila, večina pa ne. Po njih namreč strukturni pogoji ne morejo biti izključna sila, ki bi pomenila posameznikovo motiviranost za odklonskost. Od tod zlasti **teorije: o napačni socializaciji, o posnemanju, o priložnosti, o nezakonitih sredstvih** itd.

Pri nas in za nas o tem zelo malo vemo, in še to je intuitivno. Domačo kriminologijo še čakajo naloge spoznavanja morebitne (posredne in neposredne) povezanosti družbene slojevitosti in kriminalitete in ugotavljanje dejanske obremenitve družbenih skupin z odklonskostjo.

1. Sociološki pogledi na razrede in sloje

V sociološki literaturi je že od nekaj dosti zanimanja za vprašanja, kot so: razredna delitev družbe, družbena struktura, družbene skupine, socialna mobilnost (vertikalna, horizontalna) itd. Šele z Marxom pride do delitve družbe na dva nasprotujoča si razreda, medtem ko še tudi po njem, zlasti v meščanski sociologiji, prenekateri pisci postavljajo svoja merila za označevanje družbene sestave, morda tudi zaradi zameglevanja razrednih vprašanj, ki izhajajo predvsem iz razločkov med lastniki proizvodnih sredstev na eni in tistimi, ki to niso, na drugi strani, to se pravi **med kapitalističnim razredom in proletariatom**. Vprašanje je pomembno tudi

* Janez Pečar, dipl. pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

¹ Tavčar, v: Izbor socioloških razprav, s. 151.

² Glej o tem, Ilić, s. 39.

³ Williams, s. 12.

za oblikovanje družbenih vrednot in norm, pomembnih za določeno družbeno ureditev, ki ne nazadnje rojeva tudi odklonskost, ki nas v zvezi z družbeno sestavo toliko bolj zanima, kolikor je več kriminala in pojavov, ki motijo, ne le ljudi, ampak tudi katerokoli družbo v njenem razvoju.

Za to priložnost opuščamo sociološko-teoretične razloge nastajanja razredov všteti s pojasnjevanjem razredne zavesti,⁴ politične moči in vse, kar spremlja zlasti kapitalizem. V njem niti meščanski razred niti proletariat nista homogena. Morda je tudi v tem razlog, da se v zahodni sociologiji lotevajo družbene razklanosti z drugačnimi merili, kot so produkcijski odnosi. Zato upoštevajo svojstvena družbena merila, kot so izobrazba, kvalifikacija, poklic, sposobnost, delovne izkušnje, poreklo, imovitost, položaj staršev in še marsikaj, neredko pridobljeno z rojstvom, če ne kasneje podedovano.

Ne glede na marksistična izhodišča v proučevanju zlasti kapitalistične družbe v sociološki literaturi dosti bolj kot razredno razklanost omenjajo družbene sloje. Le-ti so **dosti bolj številni kot razredi**. Zdi se da so določljivejši, in kot kaže tudi politično dosti manj stigmatizirajoči in konfliktni, kar za pogosti oportunitizem v družboslovju ni brez pomena. Če za družbene razrede ugotavljajo razredno zavest in družbeno kohezivnost,⁵ dokajšnjo zaprtost in neprehodnost, pa velja za sloje **precejšnja dinamičnost z možnostmi prehajanja, evolutivnost, neantagonističnost, večja odprtost, manjša konfliktnost** in še marsikaj, kar tako ali drugače določa ekonomsko, politično, poklicno in še kako drugačno slojevitost. Le-te se lahko pri posamezniku prepletajo ali različno kumulirajo, kar ni brez pomena za njegov družbeni položaj. Če torej »večje število ljudi zaseda iste ali podobne položaje, se pravi, da imajo približno iste lastnosti, ali pa približno isto količino dobrin, tedaj pravimo, da tvorijo družbeni sloj«.⁶ Pojem sloj se pogosteje uporablja za opisovanje dela posameznega razreda in za označevanje družbenoekonomskih skupin, ki zavzemajo določena mesta v strukturi globalne družbene ureditve, med katerimi obstajajo razmerja pomembne družbene neenakosti.⁷

Od tod različne delitve družbe na posamezne sloje, kot npr.: sovjetski delavski razred delijo na sloje nekvalificiranih, polkvalificiranih, srednje in visoko kvalificiranih itd., inteligenco na

srednjo in visoko izobraženo, na fizične in umske delavce itd.⁸ Po enem izmed izhodišč na Zahodu upoštevajo ročne in neročne izvajalce in oblikujejo naslednjo hierarhijo: poklicni, vodstveni in upravni; polpoklicni in nižji upravni; rutinski beloovratniški, kvalificirani; polkvalificirani in nekvalificirani ročni.⁹ Po drugem izhodišču poznajo šest pozicij: delodajalce, vodstvene delavce, tehnostrate, nadzornike, polsamostojne delavce, uslužbenice in proletarce.¹⁰ Poseben sloj v sodobnih družbah predstavlja birokracija.¹¹ **Določanje slojev je skratka zelo različno in na splošno neenotno**, neredko ustreza političnim pogledom in praktičnim potrebam.

Zato se od vseh bolj odmika Marxova teorija razredne slojevitosti, ki temelji na odkrivanju izkoriščanja človeka po človeku in na spoznavanju prilaščanja presežne vrednosti tujega dela.¹² Njegova merila so vsebina družbenih razmerij in ne zgolj formalni dejavniki. Marksistični pogledi se torej ustavljajo pri vzročnosti in ne pri opisovanju kakih okoliščin, po katerih se ljudje tudi razločujemo drug od drugega, kar je čisto dosti bolj površinsko in manj ključno. To pa predstavlja ekonomsko neenakost med ljudmi in možnost izkoriščanja človeka po človeku ali prilaščanja njegovega dela ali prisvajanja dela ene skupine ljudi po drugi (lahko tudi v socializmu).

V tem pa so nekateri iskali tudi razloge za kriminal, če ne kar njegovo »revolucionarno« upravičenost v izkoriščevalski družbi.

Tudi jugoslovanska družba je deloma še vedno razredna, in to predvsem iz naslednjih razlogov: precejšen del prebivalstva zlasti na vasi dela s svojimi sredstvi za proizvodnjo, najema tujo delovno silo in skuša povečati kapital, in tujo delovno silo in skuša povečati kapital, ker v družbenem sektorju zaradi sestavin najemnih razmerij neposredni proizvajalci še vedno ne obvladujejo razširjene reprodukcije itd.¹³

2. Slojevitost v jugoslovanski družbi

Zmotno bi bilo, če bi v socializmu pričakovali popolno enakost med ljudmi, ne da bi pri tem upoštevali, da se ta družbena ureditev, kot je

⁸ Semenov, s. 37.

⁹ Williams, s. 109.

¹⁰ Griffin - Kalleberg, s. 1.

¹¹ Goričar, v: Izbor socioloških razprav, s. 146.

¹² Jambreč, s. 84.

¹³ Popović, v: Društveni slojevi i društvena svest, s. 424.

⁴ Glej zlasti: Klinar, s. 30—33.

⁵ Prav tam, s. 103.

⁶ Jambreč, s. 18.

⁷ Popović, s. 193.

poudaril že Marx, rojeva v nedrjih stare družbe. Zato marksizem daje dosti izhodišč, kako omejevati družbeno neenakost, kot npr.: »Revolucionarno izločanje buržoazije in utrjevanje vodilne vloge proletariata, odprava privatne lastnine na sredstvih za proizvodnjo in razvoj družbene lastnine, odpravljanje birokratizma in tehnokratizma, odmiranje klasične državne oblasti, razvijanje in pospeševanje procesa samoupravljanja na raznih ravneh, izboljšanje socialnega položaja delavcev in delovnih slojev, odpravljanje prirojenih in drugih privilegijev, spremembe v družbeni delitvi, zlasti pa uveljavljanje nagrajevanja po delu... itd.«¹⁴

V socialističnih družbah prihaja do hitrih sprememb v razrednih in slojevskih strukturah, delavski razred se krepi, razširja in razslojuje, prav tako se dogaja s klasičnimi srednjimi sloji.¹⁵

Toda še vedno ostajajo razmere, v katerih se ohranjata družbeno neenakost in družbeno razločevanje, ki je lahko horizontalno in vertikalno.

V horizontalnem pogledu razločujemo v strukturi jugoslovanske družbe naslednje štiri skupine: kmete, ostale proizvajalce za tržišče, delavce negospodarskih dejavnosti in državni aparat.¹⁶

Kmete označujejo kulturna zaostalost, neizobraženost in celo nepismenost, eksistenčna navezanost na zemjo, enosmerna družbeno mobilnost, gospodarska zaostalost ter komunikativna izoliranost vasi.¹⁷ Nekmečki proizvajalci za tržišče so razdeljeni v tri skupine: vodstva podjetij, gospodarskih enot ter strokovnjake; neposredne voditelje in uradnike ter kvalificirane delavce ter nazadnje na polkvalificirane in nekvalificirane delavce.¹⁸ Delavce negospodarskih dejavnosti in inteligenco predstavljajo kreativni (učenjaki, umetniki itd.) in reproduktivni delavci (inženirji, zdravniki, novinarji itd.), medtem ko je državni aparat (ali birokracija), kot pravijo ne le najbolj zamotan, ampak tudi najbolj nevaren sloj, in ker ima moč, ga z deprofesionalizacijo, rotacijo,¹⁹ decentralizacijo, deetatizacijo itd. skušamo uravnati v sprejemljivejše smeri.

Vertikalno razločevanje, ki ga omogočajo izobrazba, kvalifikacija, pozicije, rojstvo v višjem statusu, znanje in sposobnost, dohodek, premoženje, družbeno moč itd. pa vodi do oblikovanja slojev oz. v kapitalizmu do razredne

družbe. S tem pa posamezni sloji začenjajo dobivati svoje vloge in nenazadnje ustvarjati svoje interese.

S tem v zvezi tudi v socializmu ni pričakovati enovitosti družbe, ki jo, če že ne drugače, omogoča delitev dela. »Nekateri vidiki socialne stratifikacije se ohranjajo in se bodo obdržali, dokler bo obstajala družba. Zlasti tistim oblikam družbene neenakosti ljudi, ki izvirajo iz zmeraj bolj razvejane družbene delitve dela, ne bo moč še zdaleč v prihodnosti zapeti zadušnice.«²⁰

Po enem izmed izhodišč so v jugoslovanski družbi naslednji sloji:

— sloj političnih in gospodarskih voditeljev (poklicni politiki, direktorji gospodarskih organizacij),

— srednji socialistični sloji (inteligenca, upravni in podobni rutinski delavci),

— sloj neposrednih proizvajalcev (delavski razred),

— sloj zasebnih lastnikov (kmetje, kmetje-industrijski delavci, veliki in mali obrtniki).²¹

Po drugem izhodišču imamo: kmete-delavce, nekvalificirane delavce, kvalificirane delavce v industriji, kvalificirane delavce v uslužnostnih dejavnostih, uslužbenke s srednjo izobrazbo, strokovnjake v gospodarstvu, strokovnjake izven gospodarstva, vodstveno osebje.²²

Po tretjem so pri nas predvsem: sloj političnih upravljalcev, sloj neposrednih upravljalcev in najbolj heterogeni srednji sloj (uslužbenci).²³

Po četrtem mnenju imamo sloje: nekvalificiranih, visokokvalificiranih in kvalificiranih delavcev, uslužbenec z nižjo, srednjo in visoko izobrazbo, vodilni sloj, kmete in zasebne lastnike zemljišč in zasebne obrtnike.²⁴

Mnenja o stratifikaciji jugoslovanske družbe so si torej zelo podobna, toda neenotna. Nenazadnje izhajajo tudi iz raznih obdobj, ki nosijo v sebi pečat v pogledih, ne le na jugoslovanski delavski razred v ožjem in širšem smislu, marveč še na marsikaj drugega. Zlasti o tehnokraciji in birokraciji je nemalo razmišljanj in opozoril, često tudi politično obarvanih in prirejenih. Vse to tako ali drugače kaže na dinamičnost slojevske strukture in socialne značilnosti velikih skupin ljudi naše družbe.

¹⁴ Klinar, s. 20—21.

¹⁵ Prav tam, s. 112.

¹⁶ Horvat, s. 36.

¹⁷ Horvat, s. 306/7.

¹⁸ Prav tam, s. 38.

¹⁹ Prav tam, s. 44.

²⁰ Tavčar, Izbor socioloških razprav, s. 153.

²¹ Popović, v: Društveni slojevi i društvena svest, s. 40.

²² Janičijević, prav tam, s. 6.

²³ Popović, s. 220/5.

²⁴ Klinar, s. 171.

3. Ljudje glede na njihov sloj (status)

Pri družbeni slojevitosti gre, kot smo poudarili, za neenakost med ljudmi, ki se poleg drugega najbolj kaže v njihovih materialnih pogojih življenja, prek njih pa vpliva še na prenekatera druga vprašanja. Zato neredko govorimo o socialni diferenciaciji, razredni ali slojevski diskriminaciji, marginalizaciji itd. in nenazadnje tudi o socialnem in ekonomskem razločevanju. **Vse to se v kriminologiji vsaj hipotetično omenja kot kriminogene vplive in zlasti na Zahodu posebno nižje družbene plasti povezuje s povečano kriminalnostjo, še posebno, ker, kot pravijo, »višji sloji dobivajo, nižji pa zgublajo«.** Ugotavljajo, da se vsi glavni sloji med seboj razločujejo po interesih, načinu življenja, razrednoslojevski zavesti in vrednostnih naravnostih, pri čemer njihove značilnosti izhajajo iz njihovih posebnih družbenih položajev...²⁵

S tem pa se ljudje hkrati dele dohodkovno, potrošno in statusno, kar pomeni, da ima posameznik na vrednostni lestvici v družbi ustrezno mesto, ki je pomembno za oceno njegovega položaja. Le-tega pa lahko poudarja še s statusnimi simboli,²⁶ njihovo dinamično menjavo, poudarjenimi potrebami, pridobivanjem privilegijev, ekskluzivnostjo, napredovanjem, elitizmom²⁷ in še marsičem, kar je značilno za višje družbene plasti. Nižje so v glavnem prikrajšane za to, ker imajo glede na svoj položaj znatno manj ali sploh nobenih možnosti, želje pa vendarle obstajajo in jih **ne gre prezreti tudi ob razmišljanjih o odklonskosti v človeškem vedenju.**

Ena izmed pomembnih spremljajočih sestavin slojevitosti je vsekakor **stopnja družbene moči.** Nekateri posamezniki ali skupine imajo možnost vplivati na druge, jim določati cilje in ravnanja, jih pri tem nadzorovati in njihovo vedenje hkrati sankcionirati. Vsaka družba je s svojo slojevitostjo bolj ali manj urejena hierarhično in piramidalno, pri čemer imajo višji sloji znatno več možnosti dominirati nad nižjimi, z njimi manipulirati, nad njimi uveljavljati svojo voljo, z grožnjo, pritiski, prisilo, skratka z represijo. »Neenaka porazdelitev družbene moči v gospodarski in politični obliki je na splošno gledano glavni vir in pogoj za neenako porazdelitev drugih sestavin in značilnosti družbene strati-

fikacije.«²⁸ Ali drugače povedano: »Družbena moč je bolj ali manj strukturiran (institucionaliziran) sistem neenakih možnosti udeležbe pri sprejemanju relativno pomembnih odločitev.«²⁹

Neenakost družbene moči pa ni brez pomena za ravnanje, o prenekaterih **položajih, iz katerih nastaja kriminalnost.** V tem pogledu se tudi naša družba ne razločuje od drugih. Storilci t. i. kriminala belega ovratnika zlorablajo predvsem svoje položaje za kazniva dejanja in gospodarske prestopke (četudi ne vedno za svojo korist, marveč pogosto v dobro svoje delovne rganizacije). Storilci modrega ovratnika teh možnosti pretežno nimajo, toda postajajo kriminalci na drug način. Stopnja družbene moči različno deluje na vrednotenje njenega nosilca, nenazadnje tudi pri njegovem obravnavanju za odklonskost v vedenju in ravnanju, pri upravljanju in vodenju, v politiki in gospodarjenju itd. To lahko pomeni, da **so merila, kaj je za koga normalno ali dopustno, odklonsko ali prepovedano, kljub enakim normam za vse, zelo pomična in odvisna od tega, kaj je kdo in kakšno moč ima v družbi.** Pripadniki posameznih družbenih skupin često uživajo večje potrpljenje ali strpnost od drugih.³⁰

Za tiste »spodaj«, ki so morebiti gospodarsko prikrajševani, pa je že od Engelsa dalje znano, da je med njimi mogoče najti pojave brutalizacije in da kradejo bogatejšim³¹ oz. tistim, ki imajo več, ali tam, kjer je, kolikor ne gre za družbeno premoženje pri nas.

Bonger je ne brez razloga poudarjal, da gospodarski pogoji določajo družbene in da le-ti delujejo na posameznikovo ravnanje, všteti kriminal. Čeravno tovrstni ekonomski determinizem posebno v povezavi s kriminalom ni bil nikoli splošno priznan, pa vplivov družbene slojevitosti ne gre zanemarjati pri razmišljanjih o posebnostih kriminalitete (glede na družbeni sloj oz. položaj njenih nosilcev). Če ne drugo, je pomembno vsaj to, **kakšno odklonskost omogočajo posamezni družbeni položaji oz. s čim so bolj ali manj obremenjeni določeni družbeni sloji in zakaj je tako?**

4. Povezanost odklonskosti z družbeno slojevitostjo

Že od nekdanj so zlasti revščino povezovali s kriminalom, prostitucijo, zanemarjenostjo, ne-

²⁵ Popović, Društveni slojevi i društvena svest, s. 41.

²⁶ Popović, prav tam, s. 424.

²⁷ O tem zlasti Saksida, Izbor socioloških razprav, s. 129—134.

²⁸ Popović: Problemi društvene strukture, s. 200.

²⁹ Prav tam, s. 201.

³⁰ Glej tudi Džurić, s. 108.

³¹ Young v Critical Criminology, s. 70/8.

sposobnostjo najti boljši položaj v družbi in s tem večji prihodek itd. Prenekateri meščanski sociologi, ideologi in drugi so delili človeštvo na elito in mase. Celó v genetičnem smislu so pogosto pripisovali več prednosti nekaterim pred drugimi. Pod vplivom darwinizma so zakone naravne selekcije prenašali v družbene razmere in s tega zornega kota opravičevali družbeno slojevitost in nesposobnost večine prebijati se na boljši prostor pod soncem. Marx je posebej poudarjal pavperizem, prenasejenost, lumpenproletariat, odvečno prebivalstvo itd. kot rezultat akumulacije kapitala in posebnega kapitalističnega načina proizvodnje. Med drugim je zlasti ugotavljal naslednje: »Kolikor večje je družbeno bogastvo, toliko je večji kapital, ki funkcionira, in obseg ter energija njegove rasti, pri tem pa tudi absolutna večina proletariata in proizvodna moč njegovega dela in toliko večja je industrijska rezervna armada...«³²

V zgodovini kapitalizma so družbeno neenakost na tak ali drugačen način opravičevali z bojem za obstanek, z elitizmom, z zgodovinsko pogojenostjo, pa s sposobnostjo in nesposobnostjo, z zmožnostjo vladanja in dominacije itd., odvisno od tega, ali je šlo za politične, verske, ideološke in nenazadnje celo znanstvene poglede na neenakost, revščino in blagostanje in s tem na družbeno stratifikacijo in njeno opravičenost.

Prenekateri so v preteklosti zelo radi pojasnjevali razloge za večjo kriminalnost spodnjih družbenih plasti. Po njih se tam rojeva vse, kar je za družbo moteče in zavrženo. Kot nasprotje temu drugi označujejo, da je visoka stopnja kriminala v kapitalističnih družbah funkcija kapitalistične ureditve. Hkrati pa je, ne glede na politične sisteme, čedalje več odklonskosti povsod po svetu. Drugi pa ugotavljajo, da »empirični podatki kažejo, da niti privladujoče družbeno vedenje posameznikov, določeno s kapitalistično ureditvijo (egoizem, individualizem itd.), niti alienacija od dela in revščina niso pomembni parametri za pojasnjevanje razločkov stopnje kriminala v kapitalističnih in socialističnih družbah.«³³ Ali bi lahko potemtakem kazalo, da je vseeno, v kateri družbi ljudje žive, kriminal se pojavlja v vsaki izmed njih, ali je za kriminal bolj pomembno, kaj je kdo in kakšne možnosti ima zanj. In, ali je to sploh odvisno od sloja, ki mu pripada in ki mu nudi takšno ali drugačno možnost za odklonskost. Spoznanja so različna.

³² Marx v navedbi Lakičević, s. 21.

³³ Peuckert, s. 132.

Neglede na razred naj bi premoženjski kriminal razumevali kot normalno in zavestno pridobivanje lastnine, ne pa kot napačno socializacijo ali kot posledico netočnega ali nepravlega zaznamovanja. V vsaki nepravilni družbi rastejo želje po hitrem pridobivanju lastnine bodisi zakonito bodisi nezakonito.³⁴

Sestavine družbene strukture lahko pogojujejo odklonsko vedenje. Tisti, ki so nižje na družbeni lestvici, ki jim ne omogoča ugodne možnosti dosežati z dovoljenimi sredstvi, pogosto uporabljajo nedovoljene. To je razlog za **Mertona**, da se odklonsko pogosto vedejo tisti iz nižjih družbenih plasti kot tisti, ki so v višjih. Zato so stopnje kriminalitete v spodnjih slojih zelo visoke.³⁵ Kriminalnost je v nižjih slojih verjetnejša vedenjska reakcija kot pri drugih, ki kulturne cilje asimilirajo pogosteje in bolj dosledno. Kulturne vrednote prav tako niso enako porazdeljene v vseh slojih in četudi jih poznajo, jih ne sprejemajo.

Po **Clowardu** pa vsi sloji nimajo enakih možnosti uporabljati nedovoljena sredstva. To je odvisno od: vednosti nasploh, poznavanja načina uporabe in organiziranosti in sodelovanja drugih, s katerimi je mogoče doseči kakšne prednosti, zaradi česar se posamezne deviacije kažejo kot dopustne ali vsaj sprejemljivejše.³⁶

Temu je blizu zlasti **Ohlinova teorija o priložnosti**, ki je lahko zakonita ali nezakonita in odvisna od družbene ali razredne sestave. Priložnost potemtakem rojeva kriminal in v nekem oziru določa, kdo in kako bo postal kriminalen oz. odklonski.

Vse te teorije, ki vštévši z **anomijo zadevajo predvsem organizacijo in funkcionirajo družbe**, so predvsem sociološke. V njih naj bi odsevalo posameznikovo ravnanje. Kažejo pa, da je slojevitost lahko pomembna določilnica v deviantnosti, ki skupaj s »tehnologijo, skupinskimi interakcijami, sociobiološkimi dejavniki in telesnimi danostmi«³⁷ vpliva na odklonskost.

Marksistično naravnana kriminologija (toda ne le-ta) se močno zateka k **odtujenosti**, čeravno se s slojevitostjo ne ukvarja s posebnim zanimanjem. Pri vseh pa so višje družbene plasti močno zanemarjene medtem ko nekateri še vedno ponekod kriminalnost pojasnjujejo kot odgovor

³⁴ Taylor, Walton, Young v *Critical Criminology*, s. 34.

³⁵ Merton: *Social Structure and Anomie*, s. 136 do 139, 163–170.

³⁶ Glej o tem tudi Džurić, s. 124.

³⁷ Lemert v *Anomie, and Deviant Behavior*, s. 97.

delavskega razreda na razmere v kapitalizmu (npr. Quinney in drugi) in mu dajejo s tem politični prizvok. Pisci iz socialističnih dežel pa so za svoje razmere v tem smislu manj revolucionarni in preudarnejši v rabi teorij.

5. Nekaj spoznanj (tujih) raziskav

V povezanosti z razredom, slojem, družbeno stratifikacijo, če ne drugače pa s kakimi posebnimi družbenimi skupinami, so zlasti na tujem **opravili prenekatera (tudi) kriminološka raziskovanja. Kritiki glede njih omenjajo nekatere posebnosti zlasti metodološke narave.** Posamezne med njimi so naslednje:

— Naravnost udarnosti družbenega nadzorstva nujno poraja, da so nekateri družbeni sloji močnejše obremenjeni z odklonskostjo kot drugi. Družbeno nadzorstvo pa je po svoji vlogi sploh premalo poudarjeno v etiološki problematiki kriminalitete. **Posamezni sloji so za nadzorstvo hkrati še težko dosegljivi.**

— **Neenotnost določanja družbenih stratumov oz. struktur ustvarja metodološko zmedo** saj se razredi enačijo s sloji in narobe. Uporabljajo tudi različna merila za določanje pripadnosti slojem itd.

— **Merila slojevitosti so predvsem ekonomska, politična, poklicna in drugačna.** Posamezne študije dajejo prednost nekaterim določilnicam, druge zopet drugim. Prenekateri pojasnjevalci se ne strinjajo z drugimi celo v isti disciplini iste družbe (glej npr. pogled jugoslovanskih sociologov na družbeno slojevitost v naši družbi).

— Razredna pripadnost, simpatiziranje z določenim svetovnim nazorom, znanstvena omejenost itd. določajo posameznikov pogled na sestavine družbe in mu **pomagajo ali ovirajo** razumevati družbeno neenakost in s tem v zvezi tudi njeno razslojevanje.

— **Premalo se upoštevajo globalne družbene spremembe** zlasti v primerih gospodarskih disfunkcij, družbene dezorganizacije in širokih neugodnih družbenih procesov (npr. pri nas stabilizacija, gospodarske krize v svetovnem obsegu). Te so bolj periodične, ne pa stalne. Študije, ki obravnavajo v krajših obdobjih problematiko (o kateri pišemo v tem sestavku), morda zato neupravičeno ugotavljajo večjo obremenjenost kakega sloja v danem trenutku, pa ima vse to preveč občasn in hkrati dokaj stigmatizirajoč pomen. V daljšem obdobju in v normalnih raz-

merah do tega sploh ne bi prišlo, ali pa bi bilo manj zanimivo, kot je to lahko za kak drug sloj, na katerega sploh niso bili pozorni.

— Poleg tega **še posebej omenjajo** slabe evidence, neustrezne operacionalne definicije o tem, kaj je kriminal, neustreznost analiz in napake pri prikazovanju podatkov.³⁸

Marx in Engels, ki se s kriminalom nista ukvarjala s posebno pozornostjo, sta ga po eni skrajnosti pripisovala lumpenproletariatu, po drugi strani pa sta ga štela kot odgovor zoper kapitalistično ureditev. Za njiju je bilo veliko tako imenovanega grabežljivega koristoljubnega kriminala lumpaste narave všteti z vlomi, ropi, mamili in igranjem na srečo. Razločevala sta še osebno kriminaliteto, navadno naperjeno zoper ljudi istega razreda (kot so telesne poškodbe, umori, posilstva itd.).

Marksisti tudi še iz sodobnega kapitalističnega sveta radi **poudarjajo določeno kriminalnost kot sredstvo boja delavskega razreda zoper kapitalistično ureditev.** To naj bi bili zlasti pojavi, ki izhajajo iz neugodnih delovnih razmer, primeri, ki odražajo odtujenost, odpor zoper izkoriščanje³⁹ itd.

V raziskavah o mladoletniškem prestopništvu (Miller, Matza/Sykes in njihovih kritikov — Merton, Cohen) so ugotavljali določene vrednote, zaradi katerih so mladoletniki spodnjih slojev takšni, kakršni so, in vrednote višjih slojev, ki bi jih spodnji radi dosegali, pa jih ne morejo, ker so blokirani, pod pritiski, socializirani v svojem sloju itd. Hkrati so drugi spoznavali, da med dečki iz spodnjih in srednjih slojev sploh ni bilo posebnih razločkov. Poleg tovrstnih ameriških so podobno tudi druge evropske zlasti nemške raziskave potrdile, da so bili srednji in spodnji sloji enako močno obremenjeni z mladoletniškim prestopništvom, kar so posebej pokazale študije o prikriti kriminaliteti.⁴⁰ Po treh študijah so večje obremenjenosti v spodnjih plasteh in po eni (Christie) v zgornji.⁴¹ Toda ocenjevalci teh študij poudarjajo, da so od 18 raziskav le 3 ustrezale v metodološkem smislu.

Ob raziskovanju slojevitosti in kriminalitete se tudi sprašujejo kako potemtakem sploh prihaja do odklonskosti srednjih in višjih plasti če je pretežna večina kaznivih dejanj storjena od ljudi iz spodnjih in s tem v zvezi, ali ne gre iskati

³⁸ Carter, s. 130.

³⁹ Glej zlasti: Quinney: *Class, State and Crime*, s. 53—54.

⁴⁰ Hanefeld, s. 60.

⁴¹ Prav tam, s. 163.

razloge tudi v nepopolnem definiranju kaj je kriminalnost.⁴²

Ni odveč poudariti, da razmišljanja o kriminalu belega ovratnika potrjujejo **domnevo o pogostejši odklonskosti višjih plasti.**

Najbolj radikalno pomete z vsemi domnevami analiza 35 raziskav, opravljenih pretežno v ZDA, ki so imele namen ugotavljati povezanost kriminala z družbenim razredom. Tovrstna analiza spoznava, da ni razmerij med kriminalom in razredom in da je to, kar doslej izhaja iz konvencionalne kriminološke misli o obrnjenem razmerju med razredom (toda kaj je razred pri ameriških sociologih?) in kriminalom — navaden mit. Pisec vendar sklepa na podlagi kritične presoje 363 tabel (v 35 študijah), da »empirični podatki podpirajo hipotezo, da je nizka razredna pozicija resen vir za kriminal zoper osebo in zoper premoženje«. ⁴³

6. Problem vrednot, konformizem in sloji

Danes je pri nas in po svetu vprašanje vrednot v ospredju zanimanja, ne le znanosti, ki se kakorkoli ukvarjajo s človeškim vedenjem in vsem, kar je z njimi v zvezi (tega pa ni malo), ampak tudi politike in ideologije. Pri tem seveda ne gre zanemarjati, da se **vrednote razločujejo glede na družbenopolitične ureditve in druge vplive**, ki se vanje vključujejo (religija, politične stranke, nacionalnost, zgodovina). Zato so vrednote pomembno področje, ki ni preprosto, še posebej, ker posamezne med njimi izgubljajo na svojem pomenu, nove pa še ne dobivajo na svoji vrednosti in zatorej še ne služijo ciljem. Vrednote se često štejejo kot sredstvo za doseganje konformizma, zlasti, če upoštevamo tisti obseg vedenja, ki je največkrat vsebovan v pravu, kot minimum vsega, česar naj bi se ljudje pridrževali, da bi kakorkoli razvijali sožitje med seboj in kar najmanj ogrožali sebe in druge.

Vrednote imajo za pričujoče razmišljanje predvsem trojen pomen:

— Po eni strani jih ogroža **neupoštevanje velikega števila ljudi**, ki se ne ravna po njih, jih obhajajo, kršijo in s tem zmanjšujejo njihovo vrednost. Nekatere predstavljajo cilje za prihodnost, ki jih bo šele treba doseči (npr. pri nas solidarnost, tovarištvo, nagrajevanje po delu itd.).

⁴² Haferkamp, s. 39.

⁴³ Clelland/Carter, s. 319/320.

— Po drugi strani pa je to **neupoštevanje vrednot merilo za delitev ljudi na poslušne in neposlušne**, ubogljive in neubogljive, prilagodljive in neprilagodljive (uporne) itd.

— **Z neposlušnimi**, neubogljivimi, neprilagodljivimi pa odklonskimi, antisocialnimi in še kako drugače imenovanimi (zaznamovanimi) se ukvarjajo posebni mehanizmi družbenega nadzorstva, ki jih odkrivajo, preganjajo, sodijo, poboljšujejo ali jih opozarjajo, jim svetujejo, pomagajo itd., zato da ne bi bili nevarni, da bi jih bilo čimmanj, da bi jih pravočasno ugotavljali, ustrezno posredovali še ante delictum, če ne pa vsaj po posledici ipd.

Morda ne pravijo zaman, da je »naš čas stotletje konformizma«, hkrati ko opozarjajo »da je prezgodaj govoriti o konformistični in neodvisni osebnosti«. ⁴⁴

Četudi je konformizem »zavestno posnemanje prevladujočega načina akcije«, ⁴⁵ pa je ta enotnost vendarle lahko močno načeta in odvisna od človekovega položaja in njegove pripadnosti določenim večjim družbenim skupinam. Temu tudi v kriminologiji pripisujejo ne tako majhen pomen.

Obenem z delitvijo ljudi po stopnjah neenakosti ugotavljajo tudi oblikovanje ustrezne zavesti. To vprašanje so načeli že zgodaj marksisti, ki jih je med drugim zanimalo, kakšna je zavest tistih, ki so označeni kot kriminalni, ⁴⁶ in s tem v zvezi tudi, pod kakšnimi pogoji je dejavnost, v številni kriminalna, tudi zavestna politična aktivnost. Ob tej priložnosti nam ne gre za to vrpašanje, če ravno razmišljanja o razločkih med aberanti in nekonformisti pri kršenju norm niso tako majhni in vsebinsko nepomembni. Toda tisti, ki obravnavajo kršilce v družbi, kaj malo zanimajo tovrstni razločki. Za njih je pomembno dejansko stanje s posledicami, zaradi katerih je storilec kazniv.

Konformizem (ki tako ali drugače zadeva vse sloje) v mnogih primerih vsebuje neke potrebe, ki jih je treba zagotavljati. Spoznali so, da vsaj tretjina ljudi podlega najmanj enemu socialnemu pritisku, da so ženske podložnejše, kot so moški, da opažajo relativno doslednost konformnega vedenja v raznih situacijah pri istih osebah in da se konformizem sklada z več kot 30 drugimi potezami osebnosti. ⁴⁷ Raziskave so tudi

⁴⁴ Pantić v: Društveni slojevi i društvena svest, s. 304.

⁴⁵ Cooley v navedbi Pantića, prav tam.

⁴⁶ Glej več o tem, Quinney: Class, State and Crime, s. 90.

⁴⁷ Kvašček v navedbi Pantić, s. 304.

pokazale, da je največ konformistov med industrijskimi delavci (83 %), med uslužbenci (80 %) in najmanj med humanistično inteligenco (50 %).⁴⁸ Podobno je z rigidnostjo, ki so je ugotovili največ med spodnjimi sloji oz. razredi.⁴⁹

To je seveda v nasprotju s položajem teh skupin in z morebitno nepotešenostjo njihovih potreb, zaradi česar so, vsaj ugotovljeno, bolj odklonski kot drugi, ki so na višji družbeni lestvici in so zaradi tega manj napadalni, manj frustrirani itd. Po drugi strani pa posamezne tuje raziskave dokazujejo, da vsaj med mladoletniškimi prestopniki spodnjih in srednjih slojev v vrednotah ni posebnih razločkov.⁵⁰ Kar zadeva vrednote med mladimi devianti pa je kot pomemben dejavnik za njihovo ocenjevanje neuspešnost v šoli, ki so jo kot merilo uporabljali mnogi raziskovalci.⁵¹

O vrednotah in odklonskosti ter njuni morebitni povezanosti je bilo dosti empiričnega raziskovanja, ki je prineslo prenekatera spoznanja, četudi nepričakovana in nasprotujoča. Toda končno spoznanje je, da odklonska motivacija izhaja iz posameznikovega razumevanja družbene moralnosti. Za pojasnjevanje tovrstne povezave s teorijo vrednot pa bi morali imeti res zelo splošno teorijo.⁵²

7. Naše razmere

Naša družba je podvržena podobnim procesom in tokovom kot marsikatera druga, le da je njen sistem samoupravno-socialističen, v katerem **imamo precej drugačnih vrednot kot drugje**. Kar je pomembno za naše razmišljanje, je zlasti **manjša razdalja med najnižjimi in najvišjimi družbenimi plastmi**, relativno dokaj egalitarna naravnost, prepovedanost izkoriščanja in še marsikaj, kar omogoča veliko revščino po eni in neskončno bogastvo na drugi strani.

Toda, kot smo videli iz spoznanj domačih piscev, vendarle imamo družbeno diferenciacijo in z njim razne sloje, nastajajoče na temelju dejanske neenakosti in ne le zgolj formalne.

Vse to ni nepomembno za raziskovanje odklonskosti med ljudmi, ki jo v temle oziru gledamo le sociološko. Pri tem bi lahko rekli, da se prenekateri vzorci vedenja (ne vsi) vendarle obli-

kujejo odvisno od materialnega položaja nosilca posameznega pojava, procesa družbene mobilnosti, odtujenosti, moralnosti, priložnosti itd. S tem je že na videz in brez globjega proučevanja, zgolj ob pregledovanju podatkov, **očitno različna kriminalna obremenjenost posameznih skupin prebivalstva in slojev**.

Čeprav trde nekateri, da je stopnja upoštevanja prava kazalec družbene trdnosti, ki ima gotovo tudi politični prizvok, vendarle ne bi mogli reči, da je tatvina kot najbolj razširjen pojav »najprimitivnejša in najbolj zavestna oblika protesta«, kot sta rekla klasika marksizma. Pri nas marsikatera kriminalnost oz. odklonskost sploh nastaja na »podlagi socializmu lastnih gmotnih pogojev življenja«. ⁵³ Zato v Jugoslaviji nismo nikoli poudarjali da je kriminal samo ostanek preteklosti, da bodo v socializmu takšna proizvajalna razmerja, ki ne bodo ustvarjala vzdušja za kriminal, ves čas računamo z določeno vlogo odtujenosti pri nastajanju odklonskosti itd. To so morda res razlogi za precejšen del kriminalnosti, ne pa vse, zlasti ne tiste, ki je tipično osebna in za katero je narava družbene ureditve nepomembna.

Hkrati pa zaradi vsebine družbenopolitične ureditve nastaja pri nas specifičen kriminal, ki ga omogočajo in vspodbujajo želje po izobilju, težnje imeti več in na račun drugih in brez dela, težavne gospodarske razmere, pomanjkanje surovin, boj za obstanek na tržišču itd., kar pomeni, da imamo opravek s čisto drugačnimi pojavi, kot so konvencionalni in pri katerih odgovornost ne leži vedno na posamezniku, ampak na skupini, kolektivu, kolegijskemu organu, skratka znatno šire od posameznikove osebnosti in njegovih osebnih vzgibov. Skladno z organizacijskimi oblikami upravljanja stvari se razvija tudi posebna motiviranost za pridobivanje kakih prednosti, odvisno od potreb, nuje, zmožnosti, priložnosti, iznajdljivosti, brezobzirnosti itd. Marsikak pojav kriminala je odvisen od družbene moči storilca, možnosti špekuliranja, izkoriščanja privilegijev, uporabljanja zvez itd., ki jih imajo posamezniki kot vodilni, nadrejeni ipd. Po drugi strani pa je množica »majhnih«, ki lahko le kaj »zmaknejo«, kolikor ne jemljejo reči le, če se jim nudi priložnost, če so ohrabreni, ker podobne stvari počenjaajo drugi, ker ni zanesljive kontrole itd.

Čeprav ne gre pojasnjevati odklonskosti samo z gmotno določenostjo, pa je **posameznikov druž-**

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Prav tam, s. 306.

⁵⁰ Braithwaite/Braithwaite, s. 279.

⁵¹ Glej, prav tam, s. 283.

⁵² Prav tam.

⁵³ Vodinelić: Marx in kriminologija, tipkopis, s. 20.

beni položaj dokaj zanimiva okoliščina; če jo primerjamo s tem, kaj je kdo storil. O tem pri nas sicer še ni raziskav, toda že preproste kriminalne statistike nam nudijo nekaj vpogleda v zvezi s storilčevim položajem v poklicu.⁵⁴ Ker ni na razpolago ustreznih temeljnih števil o poklicnih skupinah, da bi izračunali resnično »kriminalno obremenjenost«, si moramo pomagati z deleži v strukturi. Tako je za kmete značilen predvsem nasilniški kriminal, za poljedelske delavce nasilniški in premoženjski, za rudarje premoženjski, prometni in nasilniški, za prometno osebje prometna odklonskost, isto velja za lastnike transportnih sredstev, pri obrtnih prevladuje premoženjski, prav tako pri delavcih v trgovini, gostinstvu in turizmu, pri administrativnih delavcih premoženjska kazniva dejanja, kriminal zoper uradno dolžnost in zoper čast in ugled. Podobno je pri strokovnjakih, ki so močno obremenjeni še z gospodarskim kriminalom. Ljudje brez poklicev imajo največ kaznivih dejanj zoper premoženje in zoper življenje in telo. Upokojenci zoper življenje in telo in zoper čast in dobro ime. Vzdrževani imao prav tako največ premoženjske kriminalitete zoper čast in ugled, zoper življenje in telo itd.

Na splošno bi lahko rekli, da človekova dejavnost omogoča njej ustrezen kriminal. Ali drugače povedano: kar kdo dela ali kakršen je oz. kar zmore, tam je iskati tudi njegovo odklonskost. Zdi se, da smo s tem zopet pri t. i. priložnosti kot pomembnemu viru za kriminalnost in ta priložnost je različno razdeljena po posameznih, družbenih plasteh. Toda tovrstna raziskovanja v naših razmerah so še pred nami.

8. Sloji in (zlasti družbenoformalno) nadzorstvo

Že nekaj časa prihajajo do spoznanj, da to, kar vemo o deviančnosti, ne ustreza resnični podobi o njeni porazdeljenosti, in to ne le v prostoru in času, ampak zlasti po tem, iz kakšnih skupin izhajajo devianti oz. kaj so po svojem družbenem položaju. Če so ob prelomu tega stoletja močnejše stopali v ospredje pomisleki o tem, da je več storilcev, kot je uradno ugotovljeno, predvsem v višjih družbenih plasteh, zanimanje za ta problem ne ponehuje, zlasti ne v zadnjih desetletjih.

⁵⁴ Statistični Godišnjak 1982 in sicer podatki o polnoletnih obsojenih osebah za leto 1980, s. 396.

Z raziskavami o prikritosti kriminala, predvsem tistih, katerih respondenti so možni storilci, ugotavljajo pomembna nasprotja od predstav, ki jih ponuja kriminalna statistika kateregakoli pravosodnega organa in policije. Toda uradne kriminalne statistike so še vedno ključno sredstvo za presojo nevarnosti in s tem seveda tudi za kaznovalno in sploh kriminalno politiko.

Slojevska porazdeljenost odklonskih pojavov ne more ostati brez posledic za reagiranje družbenega, zlasti formalnega nadzorstva. V čem se kaže problematičnost razmerij med nadzorstvom in porazdeljenostjo odklonskih pojavov med posameznimi družbenimi plastmi?

— Večja družbena moč nekaterih plasti ali družbenih skupin oz. struktur ni brez posledic na zmogljivost nadzorstva, ki more iskati v njih deviante ali sploh opravljati nadzor nad njimi. Nadzorovanje nekaterih skupin je praktično onemogočeno in dejansko nedosegljivo. Določen del prebivalstva se zaradi svojih vlog v družbi in družbenega statusa kratkomalo izmika možnostim ugotavljanja podatkov o njegovem odklonskem ravnanju.

— S tem v zvezi so nekatere skupine tako sklenjene in nedostopne, da o njih zaradi slojevske ali skupinske solidarnosti morale, navad, varstva interesov, prikrievanja itd. ni mogoče spoznati dejanskega stanja ali pa le deloma in pomanjkljivo.

— Nekateri skupine imajo moč nad kakršnikoli nadzorstvom tako državnim, kot pri nas, samoupravnim in je s tem že vnaprej podana možnost nenadzorljivosti.

— Družbeni sloj, družbeni status ali pa samo položaj v poklicu (pogosto določen z izobrazbo) vplivajo na naravo dejavnosti, ki jo posameznik lahko izrablja za kriminalno in podobno nesprejemljivo ravnanje. Narava prenekaterih dejavnosti pa je taka, da se opravlja s posebnim znanjem, v ožjih skupinah, na odgovornih mestih, v zamejstvu itd., kar prav tako ustvarja razmere težje dosegljivosti.

— Že samo to lahko pomeni, da se nadzorstvo usmerja, ker že mora biti na vsak način dejavno, le in predvsem v tiste plasti, ki so zanj lažje obvladljive in nad katerim lahko razkazuje svojo moč. To pa so predvsem nižje družbene plasti.

— V teh plasteh je dejansko odkritih relativno in absolutno največ storilcev kaznivih dejanj, morda tudi zaradi tega, ker so njihova ravnanja predvsem konvencionalna, vidna, ker se dogajajo v svoji robotosti, primitivnosti, na-

silnosti, največkrat kar na ulici in v javnosti itd. Ker je med njimi dosti ponavljalcev, že zaznamovanih, pozornost privlačujočih itd. je razumljivo, da pritegujejo delovanje nadzorstva, ki tako samo »producira« odklonskost, odvisno od svojih zmogljivosti.

— Zaradi tega niso tako brez pomena ugotovitve t. i. radikalne kriminologije, po kateri »organi kazenskega pravosodja procesuirajo več ljudi iz spodnjih družbenih plasti kot pa izmed višjih političnih in gospodarskih skupin«. ⁵⁶

— Če pa pride do formalnega ukrepanja zoper odkrite deviante, se po svetu dogaja, da se s tistimi iz spodnjih družbenih plasti ravna strožje, drugače in z manjšo obzirnostjo. Skratka »posamezniki, ki žive v revščini ali so iz spodnjih slojev, so pogosteje aretirani, obsojeni in zaprti kot tisti iz srednjih in višjih«. ⁵⁶ Oziroma: »večja verjetnost, da bo posameznik srednjega razreda ušel sankcioniranju za svoja ravnanja, izhaja vseskozi iz postopka organov kazenskega pravosodja (policija, tožilstvo, sodišče)«. ⁵⁷

— Odtod ni daleč do prepričanja, da kazensko pravosodje ravna po tipičnosti ali netipičnosti odklonskosti in po odločitvah ustreznih »porazdelitvi uradno sankcionarnega kriminala, storjenega od družbenega razreda«. ⁵⁸

Po svetu bolj ali manj spoznavajo, da **nadzorstvo čisto reagira zoper odklonskost, odvisno od socialne pripadnosti njegove klientele.** To pa hkrati pomeni bridko spoznanje, da potemtakem lahko oblikuje porazdeljenost kriminalitete (in sploh kakovost odklonskosti) v posameznih družbenih plasteh, kar je najbolj krivično in ne brez posledic za družbene plasti kot za znanost o deviantnosti.

SKLEP

V naših družbenih razmerah, kar zadeva družbeno neenakost in s tem v zvezi slojevitost, pravijo poznavalci, je pričakovati povečanje družbene homogenosti, na kar vplivajo trije pomembni dejavniki:

— »sistematično zmanjševanje razpona osebnih dohodkov,

— postopno izenačevanje izobrazbenega in kulturnega standarda in

⁵⁵ Bernard, s. 367.

⁵⁶ Wolfgang: V navedbi Joubert et al., s. 345.

⁵⁷ Blankenburg et al., s. 46.

⁵⁸ Peters, s. 230.

— integrativni učinki družbenega samoupravljanja«. ⁵⁹

Četudi je to morebiti šele prihodnost, pa se vendarle ob tem ponuja predvsem dvoje vprašanj:

— če se bodo zmanjševali razločki znotraj posameznih skupin, ali se ne bodo morebiti hkrati povečevale razdalje med glavnimi skupinami, in

— če se bo to dogajalo, kakšen kriminal, ki bo vezan na družbeno slojevitost, je pričakovati, upoštevajoč zopet dve možnosti:

a) kolikor bodo znotraj večjih skupin vsi enaki — objektivno, ni nujno, da bodo subjektivno svoje stanje sprejemali brez želja, po boljšem in brez konfliktnosti, kar se izraža tudi s kriminalom, in

b) če bodo razdalje med glavnimi sloji večje, bolj poudarjene in začrtanost ostrejša, ali se bodo spodnji vedli kot doslej in ali ne bodo še bolj deviantni.

O tem, kaj je skupnega med družbeno slojevitostjo in odklonskostjo za naše razmere, zelo malo vemo. Če že pišemo o vprašanju, je to predvsem intuitivno, hipotetično in nepreverjeno. Toda čeprav je tako, ne gre zavreči razmišljanj, ki jih vzbujajo pomanjkljivi podatki in vsakdanja kazuistika zlasti organov za notranje zadeve, tožilstev in sodišč ter še posebej obsojencev v zaporih. Le-ti kažejo, da državna represija obravnava predvsem spodnje sloje. Zato **pri nas ni dosti bolje kot drugje,** kjer ugotavljajo še bolj neugodno stanje. Toda iz socialističnih držav tega ni slišati, v kapitalističnih pa je to znano že od Marxa dalje, če ne celo prej. Zato ni pričakovati, da tam tega ne bi bilo več. Toda zakaj je pri nas še tako?

Iluzorno bi bilo dajati samo pripadnosti določenemu sloju kriminogen pomen. To ne bi bilo ne verjetno in ne znanstveno. Toda celokupnost določenih okoliščin vendarle poudarja rezultanto, po kateri človekovo vedenje ne visi, kar tako v zraku in njegov ekonomski položaj vendarle določa njegovo bit. Če je to tako, ali naj tudi v naši prihodnosti pričakujemo podobno, kot sta klasika marksizma ugotovila za angleški delavski razred v preteklem stoletju, da se je le-ta raje vzoroval po svojih vrednotah po srednjem razredu, kot pa da bi bil revolucionaren. To po eni plati, in po drugi! Ali je v prihodnosti pričakovati, da bi zaradi želja doseči dobrine, ki jih imajo višji sloji po njih posegali z nedovoljenimi

⁵⁹ Horvat, s. 45.

sredstvi, na nedovoljen način in ob nedopustnih priložnostih?

Če pa že to ne, pa se pojavlja vprašanje, ali je mogoče ob neodpravljenosti družbene neenakosti pričakovati v prihodnje manj odtujenosti, ki je v socializmu, če smemo tako reči, nekakšna uradna in prevladujoča teorija za pojasnjevanje etiologije odklonskosti (in po možnosti katerekoli). Posebno še ob sedanjih ugotovitvah, po katerih bo še vedno računati z upravičenimi in neupravičenimi, objektivnimi in subjektivnimi in še kakimi drugimi socialnimi razlikami med ljudmi.

Kriminal, kot drugo sprejemljivo in zaželeno človeško vedenje se v glavnem vedno pojavlja v zvezi z nekimi potrebami in interesi. To je in bo motiviranost za aktivnost, tudi kriminalno.

Kolikor je to (in to je) povezano z družbeno slojevitostjo, ni brez smisla raziskovati ta vprašanja. S tem v zvezi so nekateri sloji kot birokracija, tehnokracija, vodilni, obrtniki in drugi zelo zamotano, ne le naše, področje, še posebej, ker imajo določeno politično in gospodarsko moč, ki nista brez pomena za druge, kajti »denar kupuje status in kupuje ga bolje v nekaterih družbah kot v drugih«. ⁶⁰ Ali je naša izjema?

Zato našo kriminologijo, ki se je s slojevitostjo ukvarjala bolj kot obrobno vprašanjem šele čaka morebitno pojasnjevanje povezanosti slojev z odklonskostjo in narobe skupaj z ekonomiko, sociologijo ter še nekaterimi drugimi disciplinami.

Rokopis končan 10. junija 1983.

⁶⁰ Kelley, s. 107.

Literatura

- Bernard, T.: The Distinction Between Conflict and Radical Criminology. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Chicago 72 (1981) 1, s. 362—379.
- Blanckenburg, E. (et al.): Die Schichtverteilung der (Eigentums- und Vermögens-) Kriminalität: Eine Willkür der Instanzen? *Kriminologisches Journal*, München 7 (1975) 1, s. 36—47.
- Braithwaite J. & V.: Delinquency and the Question of Values. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, London 25 (1981) 3, s. 273—289.
- Clelland, D., Carter, T.: The New Myth of Class and Crime. *Criminology*, London 18 (1980) 3, s. 319—336.
- Clifford, W.: Culture and Crime- In Global Perspective. *International Journal of Criminology and Penology*, London 6 (1978) 1, s. 61—80.
- Critical Criminology*. Ed. Taylor, I., Walton, P., Young, J. London: Routledge & Kegan Paul, 1975; 268 s.
- Đurić, M.: Devijantno ponašanje i društvena struktura. *Sociologija*, Beograd 3 (1961) 3—4, s. 100—131.
- Ericson, R.: Social Distance and Reaction to Criminality. *British Journal of Criminology*, London 17 (1977) 1, s. 16—29.
- Griffin, L., Kalleberg, A.: Stratification and Meritocracy in the United States: Class and Occupational Recruitment Patterns. *The British Journal of Sociology*, London 32 (1981) 1, s. 1—38.
- Haferkamp, H.: Zur Schichtverteilung der Kriminalisierung: Diskussion, *Kriminologisches Journal*, München 7 (1975) 1, s. 48—58.
- Haferkamp, H.: Soziale Lage und kriminelles Handeln. *Kriminologisches Journal*, München 6 (1974) 3, s. 171—181.
- Hanefeld, B.: Soziale Schichten und Kriminalität. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, Köln 61 (1978) 3, s. 159—179.
- Holzman, H.: The Rationalistic Opportunity Perspective on Criminal Behavior. *Crime and Delinquency*, Hackensack 28 (1982) 2, s. 233—246.
- Horvat, B.: Horizontalna struktura jugoslavenskog društva. *Encyclopaedia moderna*, Zagreb 4 (1969) 8, s. 36—45.
- Ilić, D.: O društvenim nejednakostima i socijalnim razlikama. *Socijalna politika i socijalni rad*, Beograd 19 (1983) 2—3, s. 32—46.
- Jambrek, P.: Politični pluralizem v samoupravni družbi. *Izbor socioloških razprav*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970; s. 167—180.
- Jambrek, P.: *Zgradba in razvoj družbe*. Ljubljana: Pravna fakulteta, 1976; s. 60—75.
- Janićević, M.: Opšti metodološki pristup i socijalne osobnosti društvenih slojeva. *Društveni slojevi i društvena svest*. Beograd: Centar za sociološka istraživanja, 1977; s. 42—64.
- Joubert, P. (et al.): U. S. Social Structure, Crime, and Imprisonment. *Criminology*, London 19 (1981) 3, s. 344—359.
- Kelley, J.: Wealth and Family Background in the Occupational Career: Theory and Cross-Cultural Data. *The British Journal of Sociology*, London 29 (1978) 1, s. 94—109.
- Klinar, P.: *Poglavja iz razredne in slojevske strukture družbe*. Ljubljana: FSPN, DDU Univerzum, 1979; 283 s.
- Lakićević, D.: Teorije siromaštva. *Socijalna politika i socijalni rad*, Beograd 19 (1983) 2—3, s. 5—31.
- Lemert, E.: Social Structure, Social Control, and Deviation. *Anomie and Deviant Behavior*. New York: The Free Press, 1964; s. 57—97.
- Linebaugh, P.: Karl Marx, the Theft of Wood, and Working Class Composition: A Contribution to the Current Debate. *Crime and Social Justice*, Berkeley (1976) 2, s. 5—16.
- Littlejohn, J.: Structure and Stratification. *Social Stratification*. London: George Allen & Unwin, 1972; s. 41—48.

26. Mc Clintock, F.: Unemployment, Crime and Prisons in England and Scotland. **Economic Crises and Crime**. Rome: UNSDRI, 1976; s. 69—170.
27. Mike, B.: Willem Adriaan Bongers »Criminality and Economic Conditions«: A Critical Appraisal. **International Journal of Criminology and Penology**, London 4 (1976) 3, s. 211—238.
28. Mlinar, Z.: Posameznik in skupina: Socialna kontrola kot omejevanje in osvobajanje osebnosti človeka. **Izbor socioloških razprav**. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970; s. 39—45.
29. Nettler, G.: **Explaining Crime**. New York: Mc Graw-Hill, 1974; 295 s.
30. Opp, D.: Klasse, Schicht, Situationsdefinitionen und Kriminalisierungsprozesse. **Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechts reform**, Köln 58 (1975) 4—5, s. 206—216.
31. Osborn, A., Morris, T.: The Rationale for a Composite Index of Social Class and its Evaluation. **The British Journal of Sociology**, London 30 (1979) 1, s. 39—60.
32. Pantić, D.: Vrednosti i ideološke orijentacije društvenih slojeva. **Društveni slojevi i društvena svest**. Beograd: Centar za sociološka istraživanja, 1977; s. 269—406.
33. Peters, D.: Abweichendes Verhalten und soziale Schichtung. **Kriminologisches Journal**, München (1969) 2, s. 21—24.
34. Peters, D.: Die Genese richterlicher Urteilsbildung und die Schichtverteilung der Kriminalität. **Kriminologisches Journal**, München (1970) 4, s. 210—232.
35. Peuckert, R.: Kritik einiger Thesen zum Verhältnis von Kapitalismus und Kriminalität. **Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform**, Köln 59 (1976) 2—3, s. 123—132.
36. Popović, M.: Društveni slojevi, njihov stil života i njihova svest. **Društveni slojevi i društvena svest**. Beograd: Centar za sociološka istraživanja, 1977; s. 407—427.
37. Popović, M.: **Problemi društvene strukture**. Beograd: Kultura, 1967; 323 s.
38. Popović, M.: Teorijske pretpostavke i pojmovni elementi istraživanja. **Društveni slojevi i društvena svest**. Beograd: Centar za sociološka istraživanja, 1977; s. 23—41.
39. Quinney, R.: **Class, State and Crime: On the Theory and Practice of Criminal Justice**. New York: Longman; 179 s.
40. Reid, S. T.: **Crime and Criminology**. Hinsdale: Dryden; 740 s.
41. Saksida, S.: Potrošna in statusna stratifikacija. **Izbor socioloških razprav**. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970; s. 129—134.
42. Schneider, H. J.: Marginalität als Problem der Kriminalpolitik. **Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform**, Köln 61 (1978) 5, s. 323—328.
43. Schwendinger, H. & J.: Social Class and the Definition of Crime. **Crime and Social Justice**, Berkeley (1977) 7, s. 4—13.
44. Semenov, V.: K probleme ponimanija i klassifikaciji grupp v marksistskoj social'noj psihologii. **Vestnik Leningradskogo universiteta**, Leningrad (1982) 2, s. 37—42.
45. Sykes, G.: The Sociological Perspective. **Criminology**. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1978; s. 243—248.
46. Tavčar, M.: O družbeni neenakosti ljudi v socializmu. **Izbor socioloških razprav**. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970; s. 151—157.
47. Vodinelić, V.: **Marx i kriminologija**. (Referat održan na znanstvenom skupu »Mi i Marx« 21. 3. 1973. u Splitu.) 25 s.
48. Vodinelić, V.: Pravni izvori i izrazi društvene nejednakosti u oblasti krivičnog pravosuđa. **Pogledi**, Split 4 (1973) 9, s. 35—48.
49. Webb, S.: Crime and the Division of Labor: Testing a Durkheimian Model. **American Journal of Sociology**. Chicago 78 (1972) 3, s. 643—656.
50. Willick, D. (et al.): Social Class as a Factor Affecting Judicial Disposition. **Criminology**, London 13 (1975) 1, s. 57—77.

Seznam uporabljene literature pripravila
Marija Milenković

UDC 316.343+316.624

Social Strata and Crime

Pečar, dr. Janez, Professor of Criminology, Institute of Criminology, Ljubljana

The question about the kind of influence social stratification exercises on deviance and whether there are any correlations at all, has existed in criminology for some time.

Several research projects have been carried out throughout the world which consider the possible link between social stratification and crime; however they do not bring any satisfactory answers, which is partially due to numerous methodological imperfections, to inadequate definitions (of social stratum, class, crime, etc) and to other omissions. Above all, they mention two extremes. On the one hand there is the greatest extent of crime among the lower strata or among those who do not possess anything or just a little, while on the other hand this explanation seems to be a mere myth? At the same time there are not a few signs according to which low class position represents quite a serious source of crime.

An obstacle to establishing an appropriate distribution of deviant behavior among particular strata

is a social control, which because of the different social power of individual strata, the inaccessibility of offenders belonging to the upper strata, social distance, etc. does not affect all social strata equally and justly.

In Yugoslav society we have several but similar classifications of people in particular strata, maintained above all because of the social division of labor, unequal abilities, wealth, income, different social power and vertical mobility.

In Yugoslavia, as in non-socialist societies, the most deviants are detected among the lower strata although there are certain distinctions in the frequency of particular deviant phenomena and their nature among the various strata. As the social situation of individuals or groups can not exercise an exclusive impact on the extent of crime, causes for differential charging of particular strata with crime should be considered in a more complex and systematic way.